

УДК 37.013.3

СТРАЖНИКОВА І.В.

*д.пед.н., професор кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
Україна, Івано-Франківськ*

**ПРОБЛЕМИ СЕРЕДНОЇ ОСВІТИ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ
(друга половина XX століття)**

STRAZHNIKOVA I.V.

*doctor of sciences, professor of pedagogy Bohdan Stuparyka PNU "Prycarpation
National University named V. Stefanik»*

Ivano-Frankivsk, Ukraine

**HIGH SHOOOL PROBLEMS OF WESTERN REGION OF UKRAINE
(second half of the XX century)**

У статті аналізуються дослідження з проблем історії педагогіки, адже переоцінка фактів діяльності закладів освіти окремих регіонів України допомагають по-новому оцінити здобутки вітчизняної педагогіки в контексті історичних подій та скористатися ними для формування й удосконалення освітніх технологій. Історіографічні дослідження допомагають об'єктивно простежити генезис окремих педагогічних явищ, течій, ідей, загальний хід розвитку вітчизняної педагогічної думки та освіти, що сприяє кращому усвідомленню їх сучасного стану та дає певну можливість прогнозувати подальший розвиток освітньої галузі. Метою статті є історіографічний аналіз стану середньої освіти в західних областях України другої половини XX століття.

Ключові слова: освіта, Західний регіон України, школи, сільська молодь, навчальні комбінати, функції, навчання,

This article analyzes the research on history of education, because the facts reassessment of educational establishments certain regions of Ukraine help to re-evaluate the achievements of national education in the context of historical events and use them to create and improve educational technology. Historiography Research

objectively help trace the genesis of individual educational events, trends, ideas and general development of national educational thought and education that contributes to a better understanding of the current state and gives a possibility to predict the further development of the educational sector. The article is a historiographical analysis of secondary education in the western regions of Ukraine the second half of the twentieth century.

Key words: education, the Western region of Ukraine, schools, rural youth, educational complexes, functions, training.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку освіти супроводжується складними, суперечливими трансформаційними процесами, пошуком нових теоретико-методологічних аспектів і орієнтирів. Тому мета загальноосвітньої школи – дати тим, хто навчається глибокі та міцні знання основ наук, певні практичні навички й уміння, ознайомити з основними принципами сучасного виробництва, сформувані національні та загальнолюдські цінності у майбутніх конкурентоспроможних громадян своєї держави.

Це неможливо без врахування особливостей національної освітньої системи, яка за словами Ю.Кершенштайнера «неминуче відбиває на собі ознаки даного народу: його мова, література, правова система, господарський лад, історично визначена духовна структура й т.і мають національно рішення значіння для освітнього процесу» [4, с. 154].

Мета роботи – в контексті історіографії проаналізувати стан середньої освіти в західних областях України другої половини ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Аналіз джерельного комплексу дослідження дає підстави виділити три основних історіографічних періоди в розробці проблеми. Перший охоплює 50-ті – середину 60-х років, другий – з середини 60-х до кінця 80-х, третій період розпочався в кінці 80-х, охопив 90-ті роки ХХ ст. і продовжується в сучасних умовах. На початку 60-х років історіографія поповнюється монографіями, зміст яких присвячувався реформуванню загальноосвітньої школи, що проводилося на основі відповідного закону. Дослідники зосереджуються на запровадженні обов'язкової восьмирічної та

середньої освіти, яка мала поєднувати навчання молоді з продуктивною працею. Для виконання цього завдання, як показано в працях, здійснювалося фінансування сфери освіти, розширювалася матеріальна база освіти. Однією з перших до реформування загальноосвітньої школи звернулася О.Завадська, яка з цієї проблеми видала кілька праць; реформування загальноосвітньої школи зумовили потребу в нових навчальних програмах. Про шляхи вирішення цієї проблеми йдеться в колективній праці О.Маринича, В.Губенка, Ф. Моргуна, М.Шкіля «Здобутки народної освіти в Українській РСР». Сучасні дослідники показали, що в навчальних програмах визначався зміст і обсяг для засвоєння матеріалу з предметів, слабо забезпечувалися міжпредметні зв'язки в початковому процесі. Встановлено, що впродовж 60-70-х років вносилися зміни в структуру викладання та зміст історичної освіти. В системі освіти, особливо в 70-х роках зросло число вечірніх та заочних загальноосвітніх шкіл, які мали завдання охопити навчанням працюючу молодь та дорослих, які мали низький освітній рівень. У радянські часи заочне і вечірнє навчання історіографією розцінювалося як «перевага соціалістичної системи освіти над капіталістичною». Сучасні дослідники вважають, що заочна і вечірня форма навчання були малоефективними, особливо в сільській місцевості. Реформування загальноосвітніх шкіл вимагали посиленої уваги до педагогічних кадрів. В процесі реформування шкільної системи в 1956 році виникли школи-інтернати та класи з продовженим днем навчання. Перші кроки їх діяльності узагальнюються в збірнику «З досвіду роботи шкіл-інтернатів». Його автори стверджують, що школи-інтернати стали однією з форм навчання та виховання дітей-сиріт, а також дітей багатодітних та одиноких матерів [1, с. 9].

Частина праць про освітянську сферу 50-80-х років ХХ ст. аналізувалася в окремих монографічних та дисертаційних роботах. Історик О. Кузьминець у своїй монографії з позиції радянської методології розглянув праці, що вийшли до 1986 р., і в яких йшлося про зв'язок загальноосвітньої школи з виробництвом. Автори підручника «Новітня історія України (1900-2000 рр.)» при загальній оцінці найбільш відомих доробок згадують і ті з них, в яких порушуються проблеми

освіти в республіці 50-80-х роках ХХ ст. У дисертації А.Середі проведено аналіз праць, які розглядають діяльність загальноосвітньої школи в контексті соціально-культурного розвитку українського села в 60-70-х роках ХХ ст.

Так, школа на Тернопільщині, поряд з усіма загальноосвітніми школами країни, вирішує надзвичайно важливе завдання підготовки молодого покоління людей всебічно розвиненими, з широким політехнічним кругозором, з набутими практичними навичками, людей майбутньої, комуністичної епохи [3, с. 12]. Після виконання загального обов'язкового початкового навчання, школи області в 1949 р. приступили до здійснення нових вказівок – виконання семирічного всеобучу і поступового розширення середньої освіти.

Таблиця 1

Кількість шкіл на Тернопільщині (1945-1951 рр.)

Роки	Кількість шкіл в області		
	початкових	семирічних	середніх
1945/46 н.р.	776	288	47
1948/49 н.р.	703	387	58
1949/50 н.р.	580	437	70
1950/51 н.р.	514	487	92

[3, с. 253]

В осінньо-зимовий час у багатьох школах області створювались кравецькі і шевські майстерні по лагодженню одягу і взуття. Ці майстерні в багатьох школах працювали круглий рік. При несприятливих умовах погоди, сільські Ради депутатів трудящих, організовували підвіз дітей, що живуть на великій відстані від шкіл. Великого значення в справі виконання всеобучу надавалось організації літнього відпочинку і оздоровлення фізично-ослаблених дітей. При чому масштаби цих заходів росли з року в рік. Якщо в 1945 р. намічалось оздоровити 5032 дітей, то уже в 1947 році план оздоровлення включав 10 130 дітей. В послідуючих роках оздоровлення дітей через санаторії, піонерські табори і дитячі майданчики зростало [3, с.260].

У 1950-1960 рр. керівники, партійні і комсомольські організації деяких радгоспів і колгоспів не виявляли належної турботи щодо нормальних умов для

навчання молоді. В результаті цього, а також низький рівень навчально-виховної роботи в школах сільської молоді середня успішність в 1958-1959 навчальному році становила всього лише 70,1%. Мали місце плинність і відсів учнів. У 1958-1959 навчальному році кількість учнів скоротилася в Волинській області на 28%, в Рівненській - на 28,7%, Чернівецькій - на 27,6%, Івано-Франківській - на 20,7% [2, с. 127].

Деякі організації не проявили наполегливості і в розширенні мережі вечірніх шкіл, тому народногосподарський план по контингенту шкіл сільської молоді був виконаний в 1958-59 навчальному році в цілому по західним областям лише на 91%, в тому числі у Волинській області на 85, 5%, в Івано-Франківській - на 87, 7%. Вечірні школи погано були забезпечені вчителями більшість з них працювало тут за сумісництвом. У діяльності вечірніх шкіл негативно позначалося і те, що більше 70% з них не мали своїх приміщень, навчальних кабінетів, наочних посібників, і проводили заняття на базі загальноосвітніх масових шкіл [2, с. 127].

У Львівській області в 1960-61 навчальному році працювало 301 школа і окремі класи сільської молоді, 3 заочних школи. У них навчалася 10,9 тис.осіб, замість 5,1 тис.осіб, в 1959 році 5 шкіл сільської молоді розпочали навчання у власних приміщеннях [2. с. 130].

Таблиця 2

Виконання плану по контингентам шкіл робітничої і сільської молоді в заочних середніх шкіл в 1960 р

№п/п	Області	План набору	Виконання	% виконання
1.	Волинська	8400	9336	111,1
2.	Львівська	23400	27061	112,0
3.	Рівненська	7400	9458	127,8
4.	Івано-Франківська	7300	8832	121,0
5.	Тернопільська	7250	7778	107,2
6.	Чернівецька	11100	16114	145,2
7.	Закарпатська	70000	7699	110,0

[2, с.130].

Успіхи, досягнуті вечірніми школами з'явилися великим кроком у боротьбі за втілення їх у основні навчальні заклади з підвищення загальноосвітнього рівня сільської молоді. За роки семирічки майже в чотири

рази зросли контингенти учнів і складали в 1962-1963 навчальному році 14,4 тис.осіб.

Таблиця 3

**Кількість загальноосвітніх шкіл та учнів у них
в західних областях України (1958-1962 рр.)**

	1958-1959		1959-1960		1960-1961		1961-1962	
	шкіл	учнів	шкіл	учнів	шкіл	учнів	шкіл	учнів
Волинська	944	121,1	951	125	955	133,7	975	192,3
Львівська	1749	230,4	1755	284,9	1761	308,9	1788	321,3
Рівненська	961	125,9	969	129,2	979	138,5	989	148,5
Івано-Франківська	849	145,9	849	150,0	854	161,8	838	170,2
Тернопільська	1089	135,6	1072	139,0	1073	147,2	1081	153,9
Чернівецька	503	101,0	499	105,0	503	114,1	507	121,4
Закарпатська	810	148,6	810	152,9	818	164,3	823	174,2
ВСЬОГО	6885	998,5	6905	1086	6933	1162,6	7001	1231,8

У систему вечірнього заочного навчання були внесені істотні зміни, спрямовані на її вдосконалення: з 1962-1963 навчальному році була введена семестрова структура, встановлена залікова система обліку знань учнів, прийом молоді в школи здійснювався двічі на рік (літо і взимку); значно розширилася мережа класів зі скороченим терміном навчання за курс восьмирічки, а також заочних шкіл і відділень, особливо в сільській місцевості; певна частина молоді здобула освіту шляхом екстернату [2, с.142].

У 1963-1964 навчальному році в вечірніх школах працюючої молоді навчалося 23,5 тисячі юнаків і дівчат, проти 8,2 тис. у 1959-1960 навчальному році. Відсів учнів шкіл сільської молоді в області склав 10,2%, а навчальних комбінатів - 5,2%, тобто зменшився майже в два рази [2, с. 146].

Зокрема, в Великокучурівському навчальному комбінаті, крім вечірньої школи сільської молоді, де навчалося 248 осіб, отримали знання 54 заочника загальноосвітніх шкіл, технікумів і група екстернів в 15 чоловік; працювала група з підготовки до вузів і технікуми; придбала спеціальність шофера - 4 чол., тракториста-машиніста - 18 чол., будівельника - 15 чол.; підвищили

кваліфікацію 24 шофера, 30 трактористів. Крім цього при комбінаті працював університет здоров'я (108 чол.), Клуб цікавих зустрічей (140 чол.), Атеїстичний гурток (20 чол.), Ансамбль пісні і танцю (32 чол.). На базі агрохімічної лабораторії колгоспу працював університет передового досвіду і курси хімічного всеобучу, в яких налічувалося 140 чоловік. Всього в навчальних комбінатах Чернівецької області придбали нову спеціальність близько 2 тисяч осіб і підвищили професійний рівень понад 2 тисяч юнаків і дівчат [2, с.147].

Органічне поєднання навчання з виробництвом викликало в учнів великий інтерес до оволодіння знаннями, сприяло більш глибокому засвоєнню програмного матеріалу. У 1963-1964 навчальному році успішність і якість знань учнів навчальних комбінатів виявилися вищими в порівнянні зі школами сільської молоді.

Таблиця 4

Успішність і якість знань учнів навчальних комбінатів Чернівецької області (1963-1964 рр.)

Учні	Загальна успішність (%)	Якість (%)
Шкіл сільської молоді	91	13
Навчальних комбінатів	93,3	18,3

[2, с.148].

При цьому необхідно усвідомити сутність якісної освіти в сучасних умовах, змінювати функції навчального процесу в школі та інших освітніх закладах. Творче засвоєння певної суми знань залишається важливою функцією сучасного навчального процесу, реалізація якої включає певні проблеми: 1) не досить чітко виокремлення саме базових знань, намагання домогтися засвоєння, а то й механічного запам'ятовування учнем інформаційного супроводження базових знань. Це, з одного боку, непомірно розширює обсяг матеріалу, який мусить засвоювати учень, веде до його перевантаження, а з другого - розчиняє базові знання у другорядній інформації, нівелює їх, що негативно позначається на пізнавальній діяльності і розвитку особистості. 2) Неповна відповідність базових знань, відображених у програмах і підручниках, сучасним досягненням науки. Тому створення нових навчальних програм та підручників, окрім інших

завдань, має усунути ці та інші вади. І, безумовно, цей перехід повинен привести до оновленого, дійсно сучасного типу освіти із адекватним сучасному часові розумінням її якості. А для цього необхідно забезпечити за допомогою освіти підготовку людини до ефективної, конкурентоспроможної життєдіяльності.

У сучасних умовах істотно актуалізується ще одна функція навчального процесу - навчити людину використовувати здобуті знання у своїй практичній діяльності: професійній, громадсько-політичній, побуті та ін. Поки що, на превеликий жаль, засвоєння знань тим, хто навчається, часто зорієнтоване на досягнення мети - успішно скласти іспит або залік. За такого підходу людина і знання найбільше зближуються в момент іспиту, але потім швидко й назавжди взаємовіддаляються. Вихід один - позбутися формального підходу до навчання, перетворити навчальну діяльність в органічне засвоєння знань: методології, бази, основи діяльності людини у різних сферах життя.

Освіта має готувати людину знань. Сучасне життя вимагає, щоб людина і все суспільство діяли на базі здобутих знань. Це відноситься до професіональної, суспільної, політичної діяльності та побуту. Тобто у процесі навчання необхідно не тільки досягати засвоєння учнями певних суспільних знань, навіть здійснити їх творче здобуття – необхідно зробити знання органічною складовою особистості, її сутністю, основою і методологією її поведінки, діяльності, самого життя.

Успішна реалізація українською освітою вищезазначених функцій поряд з іншими актуальними перетвореннями дозволить сформувати людину з інноваційним типом мислення, культури, з готовністю до інноваційного типу діяльності, що стане адекватною відповіддю на перехід цивілізації в інноваційний тип розвитку. Лише сформувавши інноваційну особистість, ми зможемо стати конкурентоспроможною країною.

Висновки. Таким чином, національну організацію освіти – на переконання Ю.Кершенштайнера – «завше слід розуміти, як переходовий процес, який обумовлюється постійною змінливою структурою нації. Хоч система освіти йде

в парі зі зміною соціального, господарського, правового, естетичного, релігійного й наукового розвитку нації, все ж між системою й зміною є та чи інша дистанція. ...Ні одна національна освітня система не може претендувати на створення нової формації суспільства, навіть коли б нова система до краю знищила історично повсталу систему освіти, і це тому, що «поки вплив цієї новобудови може виявитися, національні та інтернаціональні умови власною динамікою будуть розвиватися, і через те певна дистанція й надалі буде існувати. А проте нерідко повстають проекти визначити новий шлях для майбутнього покоління національного суспільства саме через школу» [4, с. 154-155].

Література

1. Брехунець Н. Навчальні заклади освіти України 50-80-х років XX століття: історіографія: автореф.дис...к.і.н.: 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / Н.Брехунець / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 20 с.
2. Вязовецкий В.М. Воспитательная работа партийных организаций западных областей Украины среди сельской молодежи в период развернутого строительства коммунизма (1959-1963 гг.): дис...к.и.н. / В.М.Вязовецкий / Киевский ордена Ленина государственный университет им.Т.Г.Шевченка. – К., 1965.
3. Кондратюк О.П. Розвиток школи і освіти на Тернопільщині (1900-1957 рр.): дис...к.п.н. / О.П.Кондратюк. – 1958. – 384 с.
4. Сірополко Ст. Думки Ю.Кершенштайнера про характер освітніх систем / Ст.Сірополко // Українська школа. – 1933. – Ч. 8-9. – С. 153-155.

References

1. Brehunets N. Educational establishment of Ukraine 50-80-ies of XX Century: Historiography: avtoref.dys ... k.i.n .: 07.00.06 - historiography, source study and special historical disciplines / N.Brehunets / Kyiv th. University of them Taras Shevchenko. - K., 2006. - 20 p.

2. Vyazovetsky V.M. Business organizations Vospitatelnaya partyynyh zapadnyh regions of Ukraine selskoy Among Youth in razvernutoho construction period of communism (1959-1963 gg.): Di ... k.y.n. / V.M.Vyazovetsky / Kievski Order of Lenin State University ym.T.H.Shevchenka. - K., 1965.
3. Kondratiuk AP The development of schools and education in the Ternopil region (1900-1957 gg.): Di ... k.p.n. / O.P.Kondratyuk. - 1958. - 384 p.
4. Siropolko Art. Yu.Kershenshtaynera thoughts about the nature of education systems / St.Siropolko // Ukrainian school. – 1933. - Charles 8-9. - S. 153-155.